

ОЦІНКА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВОГО СТАНУ ТА БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

Чумак В. Д., к.е.н., доцент; Горпинченко К. М., аспірант

Стволова А. О., магістрант

Полтавська державна аграрна академія

У даній статті досліджено методики прогнозування та визначення ймовірності банкрутства підприємств на основі зарубіжної практики, виявлено їх переваги та недоліки, а також можливості адаптації і використання зарубіжних моделей у вітчизняній практиці. Обґрунтовано необхідність своєчасного проведення діагностики кризового стану суб'єктів господарювання. Піднімаються питання визначення економічної сутності поняття «діагностика кризового стану підприємства» та подається власне його трактування. Узагальнено переваги та недоліки поширених в Україні методик діагностики банкрутства, які базуються на використанні системи показників оцінки кризового стану та ймовірності банкрутства. За результатами дослідження розроблено рекомендації щодо узагальнення методичних підходів до прогнозування банкрутства та діагностики кризового стану підприємств.

This article investigates different methods of forecasting and determine the probability of bankruptcy based on foreign practice , identified their strengths and weaknesses as well as opportunities to adapt and use of foreign models in domestic practice. The necessity of timely diagnostics crisis state entities. Rising the determination of the economic substance of the term " diagnosis of the crisis of the enterprise " and submitted his own interpretation. Summarizes the advantages and disadvantages of the common methods of diagnosis in Ukraine bankruptcy based on the use of indicators to assess the crisis situation and the probability of bankruptcy. The study recommendations for synthesis of methodological approaches to bankruptcy prediction and diagnosis of the crisis state enterprises.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання через постійну конкурентну боротьбу на ринку, нестабільність на макрорівні багато підприємств опинилося у кризовому стані і постають перед необхідністю розробки та впровадження системи антикризового управління.

Важливою складовою такої системи є наявність ефективного механізму діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства, своєчасне застосування якого дозволяє завчасно виявити ознаки кризових явищ та прийняти адекватні рішення щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі проблемам діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства приділено поглиблену увагу. Дане питання досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-економістами: Е. Альтман, У. Бівер, І. Бланк, А. Грязнов, Ф. Градов, В. Коваленко, О. Кононенко, О. Кузьмін, Л. Лігоненко, О. Орлов, Є. Рясних, Ю. Терлецька, О. Шапурова та інші. Однак аналіз наукових праць свідчить про те, що значна кількість запропонованих методик не мають належного обґрунтування, є дублюванням уже існуючих, а також не підходять для використання вітчизняними підприємствами. У більшості випадків висвітлюються питання покращення роботи підприємства, що перебуває на межі банкрутства або вже після кризи, тоді як велике значення має своєчасна та достовірна діагностика факторів, що зумовлюють виникнення кризових явищ і дають можливість визначити шляхи усунення підприємством кризової ситуації. Відсутність загальновизнаного підходу проведення діагностики є підтвердженням того, що методичні засади і практичний інструментарій діагностики кризового стану в Україні перебувають на стадії формування.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз існуючих методик діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства, виділення їх переваг і недоліків та розробка, на цій основі, власних рекомендацій щодо діагностики кризового стану суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день єдиного визначення поняття «діагностика кризового стану» немає. Кожен автор

трактує його по-різному. В економічній літературі наводиться визначення «діагностика економічної системи», як сукупність дослідження для визначення мети функціонування підприємства. І. О. Бланк розглядає поняття «діагностика банкрутства» як систему цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення кризового стану підприємства, який загрожує банкрутством [1, с. 256]. Л. А. Лігоненко дає визначення поняттю «діагностика розвитку кризи підприємства», під яким розуміє діагностику проблем, які виникли у процесі роботи підприємства та можуть викликати негативні наслідки для його діяльності [3, с. 85].

На основі наведених вище підходів, дамо власне визначення поняттю «діагностика кризового стану». Отже, під діагностикою кризового стану слід розуміти сукупність логічно побудованих та економічно обґрунтованих методів та прийомів фінансово-економічного аналізу, які повинні застосовуватись систематично через визначені проміжки часу з метою вчасного виявлення ознак кризових явищ на підприємстві та оцінки перспектив його подальшого розвитку.

Діагностика кризового стану та ймовірності банкрутства, залежно від мети та суб'єкта проведення, може передбачати застосування різних методів та інструментів. У зарубіжній практиці для її проведення використовують математичні моделі, за допомогою яких формують узагальнюючий показник фінансового стану, тоб-то його інтегральну оцінку.

Широкого практичного застосування набули такі моделі: Альтмана, Романа Ліса, Тафлера, Фулмера, Спрінгейта, метод рейтингової оцінки фінансового стану (Сайфуліна Р. С., Кадикова Г. Г.) тощо. Серед вітчизняних моделей діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства найбільшого поширення набула дискримінантна модель, розроблена О. Терещенком. Запропонована модель існує у двох варіантах [6, с. 156]. Перший – універсальна модель, яка включає розрахунок шести показників і побудована на основі даних 850 підприємств, що діють у різних галузях промисловості. Друга – включає десять показників і враховує галузеву диференціацію підприємств. У методиках

О. Терещенка особливістю є те, що основний акцент робиться на зменшенні помилкового віднесення фінансово неспроможних підприємств до групи спроможних.

Рекомендована Л. Лігоненко методика проводиться у два етапи і передбачає розрахунок показників платоспроможності, стану та структури капіталу, оборотності та прибутковості [3]. Перший етап – експрес-діагностика, що включає показники, які можна розрахувати на основі даних фінансової звітності суб'єктів господарювання. Другий етап – функціональна діагностика, що проводиться фінансовими аналітиками підприємства, або ж іншими фахівцями за домовленістю з керівником. На відміну від експрес-діагностики, функціональна є дещо складнішою, адже потребує більш детальної інформації (матеріали управлінського обліку, результати спеціальних обстежень тощо), яка є важко доступною для зовнішніх зацікавлених сторін.

Переваги та недоліки поширених в Україні методик, які базуються на використанні системи показників – індикаторів кризового стану та ймовірності банкрутства, а також нормативних методик, представлені у табл. 1.

Таблиця 1

**Переваги та недоліки моделей діагностики кризового стану
та ймовірності банкрутства підприємства**

Назва методики	Переваги	Недоліки
Моделі інтегральної оцінки кризового стану та ймовірності банкрутства		
Модель Альтмана	- простота розрахунку	- модель не відображає таких сторін фінансового стану, як оборотність активів, рентабельність активів, темпи зміни виторгу від реалізації; - модель була створена для США, а в Україні інші темпи інфляції, інші цикли макро- та мікроекономіки, інші рівні продуктивності праці; - коефіцієнт поточної ліквідності на практиці не відбиває реальної картини ліквідності підприємства
Модель Р. Лісу	- простота розрахунку	- модель не пристосована до українських підприємств, вона розроблена для Англії; - модель створювалася з урахуванням розвитку західних підприємств

Модель Чессера	- модель дозволяє оцінити факт непогашення займу та інші умови	- кількість факторів у моделі обмежена; - модель створена для оцінки рейтингу позичальника
Модель Фулмера	- широке охоплення показників; - висока вірогідність результатів	- розроблена для застосування в банківській практиці; - модель була створена з урахуванням специфіки західних країн; - необхідна корекція на національну валюту
Модель Спрінгейта	- висока точність результатів ($\geq 90\%$)	- модель була створена для підприємств США і Канади; - коефіцієнти наведені в доларах; - модель створена для оцінювання кредитоспроможності підприємств
Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану О. Терещенка	- врахування специфіки діяльності вітчизняних підприємств; - охоплення незначної кількості вагомих показників	- недостатній рівень обґрунтованості відібраних показників та їх нормативних значень; - можливість застосування лише для окремих підприємств; - недостатня точність; - широкий інтервал невизначеності
Методики, які базуються на побудові системи показників – індикаторів кризового стану		
Л. Лігоненко (комплексна діагностика кризового стану)	- охоплення великої кількості показників фінансового стану; - виокремлення показників експрес-та фундаментальної діагностики	- дублювання окремих показників; - ототожнення показників ліквідності та платоспроможності; - ігнорування показників виробничо-господарської діяльності та ринкової активності підприємства
А. Синягін (методика оцінки загрози фінансової кризи і банкрутства підприємства)	- незначна кількість показників; - простота та швидкість розрахунку; - доступність даних, необхідних для розрахунків	- відсутність показників, за допомогою яких можна спрогнозувати втрату чи відновлення платоспроможності; - обмеженість переліку показників фінансового стану, що не дає можливості здійснити всебічну оцінку; - неврахування динаміки зміни фінансового стану підприємства
У. Бівер (система показників фінансового стану підприємства для діагностики його банкрутства)	- можливість виявлення незадовільної структури балансу; - простота та швидкість застосування; - можливість прогнозувати банкрутство на декілька років наперед	- призначена лише для прибуткових підприємств; - невідповідність нормативних значень для підприємств окремих галузей; - ігнорування показників стану та структури грошових потоків, а також дебіторської та кредиторської заборгованостей

Отже, універсальної моделі для визначення ймовірності банкрутства не існує і при виборі методики аналізу необхідно враховувати цілу низку

різноманітних факторів.

Висновки. Аналіз окремих методик діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства дозволив зробити наступні висновки та рекомендації.

По-перше, практично жодна із розглянутих методик не передбачає розрахунку показників, які враховували б вплив зовнішніх факторів (особливо конкурентів) на діяльність підприємства. Необхідність їх аналізу пов'язана з тим, що порівняно з конкуруючими сторонами підприємство може мати відносно стійкий фінансовий стан і вести досить успішну діяльність на ринку, тоді як існуючі нормативи характеризуватимуть його стан як нестійкий чи кризовий, і навпаки. У кінцевому результаті така ситуація може негативно позначитись на відносинах з кредиторами, інвесторами, постачальниками, клієнтами та іншими сторонами.

По-друге, методики окремих вчених включають надвелику кількість показників, більшість з яких є дублюванням тих, що характеризують одні і ті ж аспекти діяльності (наприклад, коефіцієнт обороту та час обороту обігових коштів, коефіцієнт обороту та час обороту виробничих запасів, коефіцієнт автономії та фінансової залежності тощо). Відомо, що якість та ефективність діагностики залежить, насамперед, від набору оціночних показників. З одного боку, включення до методики значної кількості показників дає можливість максимально і різнобічно проаналізувати діяльність та фінансовий стан підприємства. З іншого, велика їх кількість робить дослідження аналітиків складними та тривалими, а також може створити нечітку загальну картину фінансового стану, у зв'язку із суперечливими значеннями окремих показників. Тому при розробці методики діагностики кризового стану систему оціночних показників необхідно формувати таким чином, щоб вони не дублювали один одного, характеризувалися незначною кількістю і при цьому відображали всі найважливіші аспекти діяльності підприємства.

По-третє, багато дослідників при розрахунку показників ліквідності та платоспроможності ототожнюють їх. Проте, це не зовсім правильно, адже показники ліквідності дають інформацію про наявність у підприємства

ліквідних активів у обсягах, необхідних для покриття своїх зобов'язань, а показники платоспроможності показують, чи здатне підприємство розрахуватися зі своїми боргами у певний момент часу. Звідси, поняття ліквідності є ширшим, до того ж, саме від ліквідності підприємства залежить його платоспроможність. З іншого боку, будучи неліквідним, підприємство може мати й інші ресурси, достатні для погашення зобов'язань. Відповідно, при розробці методики оцінки кризового стану розрахунок зазначених показників слід проводити окремо.

По-четверте, в запропонованих методиках як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, вирішальне значення при оцінці кризового стану та ймовірності банкрутства відіграють показники прибутковості та рентабельності. Такий підхід є прийнятним лише для зарубіжних підприємств, які намагаються відобразити у звітності якнайбільшу величину прибутку з метою підвищення курсу своїх акцій. Для вітчизняних товаровиробників його застосування є не зовсім коректним. Це пов'язано, насамперед, із тим, що окремі показники фінансової звітності можуть бути викривленими. Особливо це стосується показників витрат та прибутків. Бажання підприємств приховати реальні доходи від оподаткування часто призводить до недостовірності показників, розрахованих на основі даних фінансової звітності.

По-п'яте, більшість із розглянутих методик не передбачає аналізу показників ділової активності підприємства. На нашу думку, їх розрахунок, зокрема внутрішньої та зовнішньої ділової активності, має вкрай важливе значення, адже дозволяє оцінити наявність та ефективність економічного потенціалу підприємства, а також ризик неспіху в умовах жорсткої конкурентної боротьби та нестабільності ринкового середовища. Окрім цього, результати їх розрахунку можуть стати вагомим підґрунтям для прийняття адекватних рішень стосовно майна підприємства та раціональності його використання.

Таким чином, найбільш перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методики поетапної діагностики кризового стану підприємств, яка

дозволить адекватно передбачати та оцінювати кризові явища, виявляти їх причинно-наслідкові зв'язки і, при цьому, виключатиме з аналізу всі зазначені вище недоліки.

Список використаних джерел:

1. Бланк И. А. Основы фінансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр; Эльга, 1999. – 592 с.
2. Коваленко О. В. Експрес-діагностика неплатоспроможності як необхідна складова механізму запобігання загрозі банкрутства підприємства / О. В. Коваленко // Держава та регіони. – 2013. – № 1. – С. 119–123.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2001. – 580 с.
4. Рязєва Т. Г. Зарубіжні методики визначення ймовірності банкрутства підприємства / Т. Г. Рязєва, І. В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 177–181.
5. Рясних Є. Г. Моделі діагностики та прогнозування банкрутства / Рясних Є. Г., Шкілюк Л. О. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 2. – С. 30–33.
6. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 268 с.
7. Терлецька Ю. О. Формування та впровадження ефективної системи антикризового менеджменту на підприємствах : автореф. канд. екон. наук (08.00.04.) / НАН України ; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.
8. Шапурова О. О. Моделі оцінки банкрутства та кризового стану підприємств / О. О. Шапурова // Економіка і держава. – 2009. – № 4. – С. 59–64.